

SENČNE STRANI GLOBALIZACIJE

Globalna ekonomija kot medij možnih medcivilizacijskih konfliktov.

"Mnogi se sploh ne sprašujejo o možnih drugačnih vplivih, čeprav podrobnejša analiza pokaže, da globalizacija poslovanja sovпада z vse večjim nacionalnim in mednarodnim razslojevanjem" (Svetličič, 1996: 77).

Povzetek. *Izhodišče prispevka je Huntingtonov članek Trk civilizacij?. Avtor trdi, da je Huntingtonov model mogoče sprejeti edino na osnovi upoštevanja strukturnih sprememb, ki spremljajo proces ekonomske globalizacije. Postavljena je temeljna hipoteza, da je liberalizacija in globalizacija ekonomskega prostora tisti odločilni element, ki lahko medkulturne razlike pripelje do resnega medcivilizacijskega konflikta. Velike in neobvladljive napetosti znotraj posameznih družb, ki se pojavljajo kot stranski učinek ekonomske globalizacije, grozijo, da prerastejo okvir posameznih držav in postanejo problem ohranjanja varnosti v celotni mednarodni skupnosti. Trg oziroma tržna ekonomija sama nikoli ne bo sposobna uravnavati socialnih napetosti ter reševati širših družbenih problemov in potreb. Ob ločevanju kapitalističnih elit od nacionalno-državnih struktur postaja problem političnega nadzora globalnega trga in posledično vzdrževanja določene varnosti in pravičnosti vse bolj resen in težak problem. Učinkovitost in svoboda nista edini vrednoti politične ekonomije.*

Ključni pojmi: *ekonomska globalizacija in liberalizacija, rast socialnih napetosti, politični populizem in ekstremizem, šibkost državnih struktur, zatekanje k regionalnemu združevanju, trk civilizacij*

Huntingtonova osrednja teza

Huntingtonov članek *Trk civilizacij?* bi glede na inovativnost in drznost razmišljanja o bodočih smernicah svetovne politike po hladni vojni gotovo lahko razglasili za eno od pomembnejših prelomnic na tem področju. Po premisleku, da je

* Marko Kirn, študent Fakultete za družbene vede.

svet prešel v novo fazo, in ugotovitvi, da do sedaj še nobenemu od ponujenih modelov globalne politike ni uspelo zaobjeti vseh aspektov porajajoče se realnosti in podčrtati centralnega vzvoda bodoče svetovne politike, se avtor poda na lov za izgubljenim gibalom nove epohe. Tako Huntington postavi svojo hipotezo:

Temeljni izvori konfliktov v tem novem svetu ne bodo primarno niti ideološke niti ekonomske narave. Velike ločnice med človeštvom in prevladujoči viri navzrižij bodo temeljili na trčenju različnih kultur. Nacionalne države bodo sicer še naprej ostale glavni akter v mednarodnih zadevah, vendar pa bodo veliki prepadi in izvori glavnih konfliktov potekali med narodi in skupinami različnih civilizacij. Nasprotja med civilizacijami bodo obvladovala svetovno politiko. Prelomnice med civilizacijami bodo frontne črte prihodnosti (Huntington 1993: 22).

Avtor predvideva, da bo zavest o pripadnosti določenemu civilizacijskemu krogu kot "najvišjemu kulturnemu razvrščanju ljudi in najširši ravni kulturne identitete" (Huntington 1993: 24) postajala vse bolj pomembna. Svet se bo sicer še naprej vrtel na šahovnici z nacionalnimi državami kot najmočnejšimi figurami, razlika pa bo v tem, da kot centralni figuri ne bomo imeli le dveh kraljev, črnega in belega, kot nekoč v ideološko razklanem bipolarnem svetu, pač pa jih bo več in vsak od njih bo nosil odtenek svoje lastne civilizacije.

Globalna ekonomija kot zibelka spopada med civilizacijami

Alternativna hipoteza

Ne trdim, da Huntingtonove predpostavke, ki naj bi vodile k spopadu civilizacij, ne ustrezajo posamičnim elementom obstoječe realnosti. Strinjam se tudi z njegovo tezo, da so kulturne razlike najtežji predmet pogajanj, saj ne zagotavljajo minimalno vrednostno nevtralnega prostora, ki bi lahko služil kot skupno izhodišče vseh pogajalskih strani. Menim pa, da obstajajo globlji razlogi, da od nekdanj prisotne kulturne razlike lahko postanejo izvor medcivilizacijskih konfliktov. Tako predlagam alternativno hipotezo, da je liberalizacija in globalizacija ekonomskega prostora, ki sledi zakonu primerjalnih prednosti in mejnemu dobičku in pri tem ne posveča zadostne pozornosti specifičnim kulturnim potrebam in navadam, tisti odločilni element, ki lahko medkulturne razlike pripelje do resnega medcivilizacijskega konflikta.

Alternativna hipoteza se močno razlikuje od uveljavljene in razširjene teorije, da liberalna mednarodna ekonomija in z njo povezana globalizacija ekonomskega prostora, pomeni velik prispevek k sodelovanju in preprečevanju medsebojnih konfliktov v mednarodni skupnosti. Implicitno se torej predpostavlja, da je prosti pretok blaga in kapitala neobhodni element pri vzdrževanju miru in varnosti v mednarodnih odnosih. Ideologije globalizacije, ki sledijo tovrstnim predpostavkam brez zgodovinskih utemeljitev, rade tudi hitro pozabijo na nujnost poli-

tične sile za vzpostavitev in vzdrževanje temeljnih pogojev potrebnih za delovanje kateregakoli trga.

Kako se bo začelo?

Ob vse večji moči transnacionalnega kapitala so v razvitih državah majhni izgledi za reforme, ki bi zaustavile naraščajočo brezposelnost, vse večje razslojevanje in vse bolj agresivno demontažo socialne države. Desno naravnana populistična politika bo nezadovoljstvo in strah prebivalstva pred ekonomsko in socialno negotovostjo preusmerila v sovražstvo do vsega tujega. (npr. Le Penovi nacionalisti v Franciji in Haiderjevi svobodnjaki v Avstriji). Vzroki domačih ekonomsko-socialnih tegob se postavljajo zunaj lastnega civilizacijskega kroga. Pri tem desničarskim politikom pride prav ustaljena praksa, ki jo ima Aleš Debeljak za znano pravilo,

da se evropska izkušnja metafizično in zgodovinsko izoblikuje s pomočjo izključitve tistega, kar vidi kot radikalno tuji element: islam, Turki, Orient. Nikolaj Kuzanski in Erazem Roterdamski, Voltaire in Renan, Hegel in Spengler in večina drugih mislecev, ki so bistveno vplivali na samorazumevanje zahodne kulture, so razlagali islam takorekoč izključno kot obliko posebej hude grožnje evropskemu socialnemu in teološkemu redu, grožnje, ki odločilno pomaga poenotiti raznolikost nacionalnih kulturnih karakteristik v univerzalno paradigmo kulture Zahoda" (Debeljak, 1994: 11).

Kot pravi Huntington, se bo obujanje skupnega, pa vendar od drugih ločenega kulturno-civilizacijskega razvoja, ponudilo kot idealno mobilizacijsko orodje širokih ljudskih množic (Huntington 1993: 35-39).

V državah zunaj zahodnega civilizacijskega kroga se hkrati poraja množični občutek ogroženosti svoje lastne kulturne tradicije in identitete. Vzrok te ogroženosti se vidi v kulturni, ekonomski, tehnološki in tudi institucionalni ekspanziji Zahoda. V realnosti so vse te ravni med seboj največkrat tako močno prepletene, da bi težko obravnavali vsako posebej. Tako je Meštrović obnašanje Zahoda, ki nenehno zagovarja asimilacijske procese modernizacije potekajoče hkrati z ekonomsko globalizacijo, že ožigosal kot "vrsto imperializma na ideoloških in drugih nemilitarističnih osnovah" (Meštrović, 1993: 46). Še večkrat se na nivoju mednarodnih konferenc govori o t.i. imperializmu človekovih pravic, ki naj bi pod krinko humanitarnih razlogov promoviral institucionalno hegemonijo Zahoda in njegove specifične interese.

Tovrstni odzivi držav zunaj zahodnega civilizacijskega kroga nas pravzaprav ne bi smeli presenetiti. Ne gre le za to, kot se največkrat navaja, da se države bojijo izgube svoje konkurenčnosti na mednarodnem trgu, saj bi človekove pravice za seboj lahko potegnile zahtevo po priznanju zajamčenih socialnih standardov in posledično zvišanje stroškov produkcije. Je pa tudi res, da je globalno podjetništvo, katerega temelje je položila prav zahodna civilizacija, pogosto doprineslo k razkroju tradicionalnih vrednot, socialno-ekonomskih celic in osiromašenju prebivalstva. "Izvoz" liberalne demokracije in tržne ekonomije v države, ki niso

navajene na ta specifična politična in ekonomska razmerja, lahko povzroči, da prebivalstvo postane odtujeno od svojih tradicionalnih ciljev, vrednot in predstav o dobrem. Temu največkrat sledi socialno in kulturno neravnotežje, ki se odraža v porastu anomičnih tendenc oziroma tako imenovanih družbenih bolezni. K razkroju kultur in k množičnim negativnim odzivom prebivalstva pa prispeva pomemben delež tudi tehnološka razsežnost zahodnega koncepta modernizacije. Globalna ekonomija se kaže kot prava topla greda za neprestane tehnološke inovacije. Kot je zapazil že Kapstein, je veliko novih tehnologij vzpodbudila mednarodna konkurenca (Kapstein 1996: 25). Tovrstne hitre tehnološke spremembe seveda lahko predstavljajo grožnjo ne le tistim, ki so jim tuji življenjski stili liberalno in tržno naravnanih družb, pač pa tudi tistim, ki preprosto ne morejo več slediti tehnološkemu napredku.

Tako se nezadovoljstvo, strah in jeza kopičijo na obeh straneh t.i. frontnih črt med civilizacijami. Vse večje razslojevanje in ekonomska negotovost, zlom socialnih norm in razpad tradicij, ekstremni kulturni relativizem, narcisizem in anomični pojavi kot npr. uživanje drog, prostitucija in kriminal cvetijo povsod po svetu. Težko bi bilo zanikati, da teh pojavov vsaj posredno ni sprožil svetovni kapitalizem, ki zahteva neprestana prilagajanja in je brezbrizen do tradicionalnih družbenih celic. Nesmiselno in celo nevarno bi si bilo zatiskati oči, da verski fundamentalizem kot družbeni vulkan nima tudi svojega ekonomskega ozadja. Kot je zapazil že Thurow, se se mnogi od tistih, ki ne morejo več zdržati ekonomske negotovosti v prihajajočem svetu, zatekajo v verski fundamentalizem, v varno zavetje poslednjih božjih resnic.¹ Po svoje paradoksalno tudi analitični izsledki družboslovnih znanosti fundamentalistom lahko v mnogočem le pritrdijo. Tako ostaja dejstvo, da učitki s strani najrazličnejših fundamentalističnih gibanj, najsi islamistov, kristjanov, judov, pravoslavcev, hindujcev, konfucianistov ali pa tistih, ki vidijo svoje korenine v afriških in indijanskih plemenih, niso prav nič iz trte zviti, ko s prstom kažejo na simptome razpadanja družbene solidarnosti in sistema ustaljenih vrednot.

Seveda popolnoma soglašam, da fundamentalisti ponujajo napačen odgovor, "da vzroki za mnogovrstne oblike družbene dehumanizacije tičijo izključno v odsotnosti poslednjega, tj. religioznega smotra in absolutne avtoritete boga, v skladu s katero se morajo nujno preoblikovati moderne družbe, če naj postanejo ponovno varne, stabilne, smiselne in resnično moralne" (Debeljak 1995: 34). Mislim pa, da fundamentalisti zastavljajo zelo tehtna vprašanja. Popolnoma se strinjam z naslednjo ugotovitvijo Aleša Debeljaka: "...ker fundamentalizem ponuja napačen odgovor na pravilno vprašanje, še ne moremo sklepati, da je tudi vprašanje samo na sebi mogoče kar lagodno preslišati" (Debeljak, 1995: 35). Če si "McWorld" (Barber 1995) ne bo vzel časa, da bi prisluhnil zahtevam in očitkom fundamentalistov in poskušal omiliti, če že ne odstraniti njihove stvarne razloge, potem še tako dober poskus razorožitve fundamentalističnih gibanj ne bo rešil nobenega problema, še manj pa se izognil apokaliptični viziji trka civilizacij. Ravno nasprotno! Takšna ignorantska politika bo še naprej netila fundamentalistična gibanja in njihove pristaše utrdila v veri, da so izbrali pravo pot.

¹ Glej L. Thurow. 1996. *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow World*, William Morrow and Company, Inc., New York. Citirano v Svetličič (1996:32).

"Zdrava pamet" in ekonomska znanost

Trgovina gotovo ni vojna, vendar pa se ob vseh teh spremembah in procesih, ki jih prinaša globaliziranje ekonomskega prostora, postavlja vprašanje, ali je razlika res dovolj velika, da v zaostrenih razmerah trgovina ne preide v oborožen spopad. Tudi v igri svetovne trgovine se oblikujejo zavezništva. Sicer so trenutno res bolj geo-ekonomskega kot strateškega značaja, pa vendar ne smemo pozabiti, da zavezništva nikoli niso le sama sebi namen. Zavezništva so primarno zasnovana za to, da bi omogočila boljše varnost in zaščito pred skupno grožnjo, nevarnostjo ali pa kar konkretnim sovražnikom. In če skupni tretji sovražnik še ni jasno razpoznaven, potem bo to prav gotovo postal v bližnji prihodnosti. (Luttwak, 1993: 64-67).

Če se vrnem nazaj k modelu nasprotujočih si civilizacij, potem se zdi nujno opozoriti, da prihaja do oblikovanja različnih bolj trdno integriranih ekonomskih povezav ali celo skupnih trgov ravno znotraj posameznih civilizacijsko homogenih prostorov. Takšen ekonomski regionalizem je zelo pomembno dejstvo. In čeprav Huntington na začetku trdi, da "glavni izvori konfliktov ... ne bodo primarno ekonomske narave" (Huntington 1993: 22), se kasneje ne more izogniti glavnim smernicam v svetovni ekonomiji. Tako piše:

Ekonomski regionalizem narašča... Pomembnost regionalnih ekonomskih povezav pa se bo najverjetneje večala tudi v prihodnje. Po eni strani bo uspešen ekonomski regionalizem še okrepil zavest o pripadanju določeni civilizaciji, po drugi strani pa bo lahko ekonomski regionalizem uspešen, le če bo postavljen znotraj notne civilizacije" (Huntington, 1993: 27).

Kakorkoli že, liberalna ekonomska teorija nas vodi k prepričanju, da bo že sam racionalni premislek odvrčal države, ki so vključene v svetovno trgovino, od zaostrovanja konfliktov. Kajti racionalni premislek, upoštevajoč zakon o primerjalnih prednostih, lahko vidi v odpravi trgovinskih restrikcij le obojestransko korist in potencialne izgube v primeru, če se države oprimejo merkantilistične politike osiromašenja soseda (Salvatore 1995: 25-53). Sodeč po zgornjemu premisleku, trgovinska vojna torej vsem prinaša le izgube in stroške. Žal pa je to za ohranitev miru v mednarodnih odnosih bolj slabo jamstvo, kajti če bi vsaka vojna v resnici pomenila ekonomsko pretehtavanje stroškov in koristi, potem v zgodovini najverjetneje ne bi prišlo do nobenega obsežnejšega vojaškega spopada. Prišlo pa je do vojne med Nemčijo in Francijo ter med Nemčijo in SZ, čeprav "nobeni gospodarstvi nista bili takrat tako povezani, kot sta to bili gospodarstvi Nemčije in Francije avgusta 1914 in gospodarstvi Nemčije in Sovjetske zveze junija 1941" (Luttwak 1993: 66).

Druga stran ekonomske globalizacije

Odprtost trgov in internacionalizacija gospodarstva pomenita za večino zahodnih družb velik pritisk. Čeprav je posledično prišlo do povečane ekonomske učinkovitosti, katerih sadove naj bi bili deležni vsi potrošniki, pa so bili učinki na proizvajalce mnogo manj enoznačni. Nekaterim proizvajalcem so se ob večjem trgu skorajda čez noč odprle neslutene možnosti uspeha, spet drugi so se ob soočanju s

svetovno konkurenco od vsega lahko samo še poslovili. V teoriji vse lepo in prav, saj naj bi tržne sile poskrbele, da bodo trenutno odpuščene proizvodne sile preusmerjene in na novo zaposlene v bolj propulzivnih panogah proizvodnje. Toda takšna prestrukturiranja znajo biti na lokalni ravni izredno mučna in neprizanesljiva. Znotraj posamičnih skupnosti ali celo v celotni družbi se ob neprestanem prilagajanju mednarodni ekonomiji lahko začnejo porajati občutki tako gospodarske kot tudi kulturne ogroženosti. Iz teh občutkov nevarnosti pa se kaj hitro rade porodijo različne oblike avtoritarnega populizma. Demokratizacija in moč ljudstva lahko zdrsne tako na skrajno desnico kot na skrajno levo.

Zdi se, da kolikor bolj prosto in hitreje se vrti kolesje globalne ekonomije, toliko bolj nujna in neizogibna je aktivna vloga države kot blažilca globalnih tržnih pritiskov na delavca. To pomeni, da bi država morala zagotoviti, da bodo dohodki in koristi mednarodne menjave v zadostni meri in na učinkovit način porazdeljeni na tista proizvodna področja, ki so ob odpravi mednarodnih trgovinskih omejitev bila prisiljena v prestrukturiranje. To je dejansko edini način, da vsi sloji prebivalstva občutijo in empirično potrdijo aksiom ekonomske znanosti, da mednarodna ekonomija na račun boljše alokacije danih virov povečuje celotno svetovno blaginjo.

Ker pa kapital postaja vedno bolj internacionaliziran, obstaja tudi grožnja, "da bo znotraj družb prišlo do porasta razrednih napetosti: na eni strani izredno mobilni kapital in profesionalne skupine, na drugi strani pa nezaposlen in vedno večjim pritiskom izpostavljen lumpenproletariat" (Buzan 1994: 98). V podporo tovrstnim pesimističnim napovedim lahko vzamemo nedavno izdano knjigo *Pasti globalizacije, s podnaslovom Napad na demokracijo in državo blaginje*, kjer avtorja navajata, da "borzni tečaji in dobički koncernov naraščajo z dvomestnimi stopnjami, medtem ko mezde in plače padajo. Istočasno in vzporedno s primankljaji javnih blagajn narašča brezposelnost" (Martin in Schuman 1996: 17). Nenazadnje, ista avtorja povzemata analize znanega raziskovalca mega trendov Johna Naisbitta, da industrijsko obdobje s svojo množično blaginjo "v zgodovini ekonomije ni nič daljše kot utrip trepalnice" (Martin in Schuman 1996: 13-14).

Kje je država?

Ob vseh teh problemih ekonomske globalizacije se zdi še posebej šokanten premislek Berry Buzan-a, "da če pod pritiskom gospodarske internacionalizacije državne strukture postajajo vse šibkejše, deloma zaradi ločevanja kapitalističnih elit od posameznih nacionalnih držav, potem v bistvu nimamo nobenega pravega sredstva za obvladovanje porajajočih se napetosti" (Buzan 1994: 98).

Spremembe v smeri globalne ekonomske integracije gotovo pomenijo vzpon novih in zaton starih ekonomskih in političnih struktur. Neizpodbitno je: tržna gospodarstva in ekonomski akterji znotraj njih so postali transnacionalni in tako bolj ali manj zunaj kontrole posameznih držav. Gospodarski prostor, ki ga je poprej nadzorovala država se krči. Nasproti temu se izboljšujejo pogajalske pozicije transnacionalnega kapitala. Le-ta lahko grozi zdaj tej zdaj oni politični oblasti z begom kapitala in tako izsiljuje drastične davčne popuste, milijardne subvencije ali celo brezplačno infrastrukturo.

Končni rezultat je ta, da se uspešnost držav tako kaže predvsem v uspešnosti pogajanj, da bi prepričale transnacionalen kapital v investiranje znotraj lastnega teritorija in da že prisotni kapital tega teritorija ne bi zapustil. Kot je zapazila že Susan Strange, se diplomacija preusmerja iz ravni država-država na raven država-podjetje (Strange 1994: 103-115). To seveda le potrjuje našo tezo o osvobajanju kapitala znotraj globalne ekonomije in njegovi vse bolj avtonomni vlogi nasproti politični oblasti. Ob tem globalna produkcija s strategijo minimiziranja stroškov izigrava eno državo proti drugi in tako izsiljuje ne le davčne olajšave, pač pa se poskuša izogibati tudi ekološkim regulacijam in državnemu nadzoru nad trgovino dela (Cox 1994: 48). V tej bitki za kapital zmaga tista država, kjer je davek na dobiček najnižji, kjer delavci nimajo pravice sindikalnega organiziranja in kjer praktično ni ekoloških regulacij. Kot sta zabeležila Hans-Peter Martin in Harald Schuman, "se po vsem svetu zmanjšuje delež, ki ga lastniki kapitala in imetniki premoženja prispevajo k financiranju državnih izdatkov" (Martin in Schuman 1996: 17). Podobnega mnenja je tudi Ethan B. Kapstein, ki ob oceni položaja delavcev v svetovni ekonomiji ugotavlja, "da je istočasno prišlo tudi do drastičnega upada delavcev organiziranih v sindikate tako v ZDA kot Evropi. Delež ameriških delavcev organiziranih v sindikate je od sedemdesetih dalje padel za več kot eno tretjino (od 25 na 16 odstotkov)... " (Kapstein 1996: 22).

Ti izsledki nas pravzaprav ne bi smeli čuditi, saj so v skladu z zgoraj navedeno strategijo globalne proizvodnje in transnacionalnih korporacij. Slednje pa si, kot ugotavlja Susan Strange, pridobivajo vedno večjo strukturno moč, ki izvira predvsem iz moči na področju proizvodnje. "Moč na področju proizvodnje pa pomeni predvsem odločati o tem, kaj se proizvaja, kdo to proizvaja, s kakšnimi sredstvi in kako se pri tem povezuje dejavnike kot so zemlja, delo, kapital in tehnologija, oz. kakšno bo plačilo vsakega od teh dejavnikov" (Strange 1995: 35). Ta naraščajoča moč transnacionalnih korporacij pa je vedno bolj opazna tudi pri sprejemanju fiskalnih politik posameznih držav. Transnacionalne korporacije tako aktivno posegajo v davčne politike posameznih držav in njihovo monopolno pravico do dohodkov iz obdavčenja. "To temeljno pravico držav do pobiranja davkov lahko primerjamo le še z ekskluzivno pravico države, da uporablja silo, policijo ali vojsko pri izvajanju svojih odločitev" (Strange 1995: 84).

Če pa države niso sposobne avtonomnega odločanja o davčnih politikah in razporejanju dohodka, potem nam ni težko zaključiti, a so vse ekonomske politike posameznih nacionalnih držav, ki bi si prizadevale ohraniti državo blaginje, že vnaprej obsojene na neuspeh. Države blaginje so namreč v nadnacionalni konkurenci in ob odsotnosti kakršnekoli politične enotnosti le še stvar preteklosti. Kot bi rekel Peter Drucker, je danes na oblasti svetovna ekonomija. V teh okoliščinah je katerakoli makro-ekonomska politika posamezne nacionalne države, najsibodi keynesianska, monetaristična ali marksistična le še zidanje gradov v oblakih (Drucker 1986: 768). Države postajajo zavezane "nevidnim" strukturam globalne ekonomije.

Vzpon civilizacij

Velike in neobvladljive napetosti znotraj posameznih družb, ki se pojavljajo kot stranski učinek ekonomske globalizacije, lahko zlahka prerastejo okvir posameznih držav in tako postanejo pomembna tema na dnevnem redu ohranjanja mednarodne varnosti. Ko enkrat pride do te stopnje, da se vzroke za notranjo nestabilnost in nezadovoljstvo začne iskati v zunanjem sovražniku in ko so na stežaj odprta vrata ksenofobičnim in nacionalističnim idejam ter ideologijam fundamentalizma, potem ni več sile, ki bi z racionalnimi izračuni pokazala odliko mednarodne ekonomije in nesmiselnost vojaškega spopada. Če je želja po kaznovanju dovolj velika, potem smo pripravljeni poseči po vseh sredstvih, pa čeprav bi pri tem kaznovali samega sebe. Tako v trenutku, ko država ni več sposobna zagotoviti ekonomske in societalne varnosti posameznika, bo občutek ogroženosti vedno lahko postavil pod vprašaj ne le politično varnost ene države, pač pa tudi širše varnostne okvire znotraj mednarodne skupnosti.

Če se še enkrat povrnemo k ugotovitvi, da ob ločevanju kapitalističnih elit od nacionalno-državnih struktur država postaja vedno bolj nemočna pri blažitvi socialnih napetosti, ki v veliki eri nastajajo ravno zaradi vse hitrejšega kolesja mednarodne ekonomije, potem se zdi dokaj prepričljiv Huntingtonov model globalne politike, ki vidi civilizacije kot centralne akterje bodoče mednarodne ureditve.

Vedno več politikov, a tudi navadnih državljanov ima upanje v neke širše, znotraj lastnega civilizacijskega kroga oblikovane ekonomske in v veliki meri tudi politične tvorbe, ki naj bi nudile večjo stopnjo varnosti. Ta varnost pa naj bi se kazala ravno v bolj stabilnih ekonomskih odnosih in zviševanju, ne pa zniževanju življenjskega standarda. Izboljšali naj bi se tudi pogoji za ohranitev temeljnih vrednot in sebi lastnega kulturno-civilizacijskega razvoja. Kot ugotavlja Marjan Svetličič, se zdijo ob zbirokratizirani multiratelarni diplomaciji, ki ne more slediti dinamičnim spremembam, regionalni mehanizmi mnogo uspešnejši (Svetličič 1996: 32).

Stubbs in Underhill sta definirala tri razsežnosti procesa regionalnega združevanja: zavest o skupni zgodovini, povečane družbeno-kulturne, politične ali ekonomske vezi in razvoj organizacij sposobnih za upravljanje skupnih regionalnih zadev. Do sedaj bi EU lahko služila kot edini primer resnične transnacionalne enote, ki ji je uspelo zadostiti vsem trem zgoraj navedenim postavkam. Seveda obstajajo tudi drugi civilizacijski krogi in z njimi bolj ali manj pokrivajoči se regionalni trgovinski dogovori. Tudi ti bi lahko v končni fazi šli po isti poti kot jo je nekoč pričela EU, čeprav je res, da se danes nahajajo še v relativno zgodnjih stopnjah integracije z omejenim napredkom glede na navedene dimenzije regionalnega združevanja. Tak primer je npr. azijsko-pacifiška regija, Latinska Amerika, Srednji vzhod. Tovrstne širše ekonomske in politične tvorbe zasidrane znotraj relativno homogenega civilizacijskega prostora bi tako lažje gojile nek, lastni kulturi bližji in bolj prijazen ekonomski razvoj, specifično formo kapitalizma, temelječega na različnih odnosih med državo, kapitalom in delom ter zaznamovanega z različnimi modeli produkcije in managementa (Stubbs in Underhill 1994: 331-335). Takšen globalni trend pa se ujema z izsledki znanega politologa John Herz-a, ki pravi, da "je v vsej zgodovini bilo vedno tako, da se je enota, ki je ljudem zagotav-

ljala zaščito in varnost, nagibala k temu, da postane osnovna politična enota".² Tovrstni regionalni sistemi, zasnovani znotraj relativno homogenega kulturno-zgodovinskega prostora, se zdijo dovolj majhni za doseganje določene socialne skladnosti in hkrati dovolj veliki za nek ekonomski optimum. "Vendar", kot je zapisal že Marjan Svetličič, "to vodi v možnost različnosti in s tem konfliktnosti med regionalnimi sistemi" (Svetličič 1996: 32).

Zakaj potem trk?

Seveda še zmeraj ostaja nevarnost, da tudi tem, sicer transnacionalnim ne pa tudi transcivilizacijskim ekonomsko-političnim unijam, iz razlogov, ki zadevajo predvsem problem različnih vrednostno normativnih sistemov, ne bo uspelo najti dovolj velikega političnega soglasja, ki bi omogočal uspešni politični nadzor globalnega trga. Uspešni politični nadzor se namreč kaže kot edini instrument, ki bi lahko preprečil nadaljnje naraščanje porajajočih se socialnih konfliktov in družbenih napetosti, ki izhajajo iz delovanja globalnih tržnih sil. Kajti, kot pravi Susan Strange: "V vsakem primeru je alokacija blaginje v bistvu politično dejanje" (Strange 1988: 208).

Trg oziroma tržna ekonomija sama nikoli ne bo sposobna uravnavati socialnih napetosti ter reševati širše družbene probleme. Socialna harmonija in širša družbena blaginja se bosta le s težavo znašli v ravnotežju sil ponudbe in povpraševanja. Do zdaj še ni bilo družbeno-političnega sistema, ki bi na dolgi rok uspel združiti maksimalno učinkovitost proizvodnje bogastva s stabilnostjo ter socialno pravičnostjo. Vsega naenkrat se žal ne da imeti. Zagovorniki popolnoma svobodne trgovine imajo sicer najverjetneje prav, ko trdijo, da kakršno koli vmešavanje politike v ekonomijo ruši realno sliko ponudbe in povpraševanja in tako onemogoča optimalno učinkovitost gospodarstva, vendar pa bi se pri tem morali zavedati, da bolj ko se tehtnica nagiba na stran ekonomske učinkovitosti, bolj se družba oddaljuje od varnosti in pravičnosti. Varnost in pravičnost pa sta, ravno tako kot učinkovitost in svoboda, gotovo nepogrešljivi vrednoti vsake politične ekonomije. Tako je sicer sedanja prevladujoča proizvodna struktura uspešna glede proizvodnje bogastva, ni pa v zagotavljanju varnosti. Prav gotovo pa je najbolj vprašljiva z ozirom na pravičnost (Strange 1988: 78).

V takšnem stanju svetovne ekonomije se nam očitek in hkrati že zahteva Thomasa Donahuea ne bi smel zdeti nič nenavdnega.

Trgovinska pogajanja bi si kot cilj morala postaviti tudi sprejetje pravil o pravičnosti in poštenosti in ne samo o liberalizaciji. Pravila naj bi določala trgovinske, valutne in investicijske tokove na način, ki bi pomenil začetek odprave velikega neravnotežja, ki nastaja med svetom bogatih in svetom revnih. Če to ne bo storjeno, potem nikoli ne bo pravega miru in stabilnosti (Donahue 1996: 176).

² Glej John Herz, *Rise and Demise of the Territorial State, World Politics* 9 (1957), 473-493 kakor tudi Herzovo novo mnenje o temi: *The Territorial State Revisited - Reflections on the Future of the Nation-State, Polity* 1 (1968), 11-34, citirano v Russett in Starr (1992: 58).

Na žalost pa so tovrstne pobude le malo verjetne. V odsotnosti nekih transnacionalnih kot tudi transcivilizacijskih političnih struktur, ki bi bile sposobne arbitrarne ekonomske tokove uskladiti s širšim javnim interesom in specifičnimi kulturnimi potrebami posameznih civilizacij, bodo vsi enostranski ukrepi v očeh drugih lahko videni kot grožnja.

Po drugi strani pa sta tako poštenost kot pravičnost prav gotovo dva v temelju sporna koncepta, katerih razumevanje in razlaga nista odvisna le od različnih stopenj ekonomskega razvoja, pač pa tudi in predvsem od samega vrednostnega sistema posameznih družb. V kulturno nehomogeni mednarodni skupnosti bo torej le s težavo prišlo do nekega konsenza o tem, kako naj si razlagamo, in v vsakdanji politični praksi tudi udejanjamo, pravičnost ter poštenost. Če je to na transnacionalni ravni sploh mogoče, potem je gotovo tovrsten konsenz veliko lažje doseči med državami z neko skupno zgodovinsko izkušnjo in povečanimi kulturnimi, političnimi ter ekonomskimi vezmi, kot pa med državami, ki so nastale v popolnoma drugačnem družbenozgodovinskem okolju in njihovi povprečni državljani, ki pripadajo različnim kulturnocivilizacijskim izročilom, včasih še zmeraj s težavo drug drugemu priznajo enako stopnjo civiliziranosti.

Seveda pa odsotnost soglasja o teh osnovnih, čeprav v samem bistvu spornih konceptov, pomeni popolno paraliziranost transnacionalnih političnih institucij pri sprejemanju kakršnihkoli bolj trdnih pravil in obvezujočih resolucij glede mednarodne trgovine in proizvodnje. Lahko se le strinjam z mnenjem Bhikhu Parekha, ki pravi, "da so lahko principi dobre vlade resnično univerzalni (tako v obsegu kot po vsebini) in obvezujoči, samo če so bili sprejeti v svobodnem duhu s strani vseh pogajalskih strani in zasnovani na širokem globalnem konsenzu" (Parekh 1994: 173).

Naj zaključim. Če ne bo na način, kot ga vidi Prekh, prišlo do sprejetja določenega soglasja o pravičnosti in poštenosti, potem tudi nikoli ne bo nobene uspešne politične kontrole, ki bi lahko zaobjela vse v globalnem podjetništvu udeležene stranke. V tem primeru bo izgubljena bitka za politično regulacijo nad transnacionalnimi tržnimi silami. Zaradi tega in zaradi vseh zgoraj omenjenih stranskih učinkov prihajajočega diktata globalnega trga, se zna zgoditi, da teoretski konstrukt o trku civilizacij, lahko kmalu postane realnost.

Zaključek

Paradoks, da biznis ni odgovoren za nekaj, kar je proizvedel, politika pa je odgovorna za nekaj, nad čemer nima nadzora, bo postal nevzdržen. Rešitve se bodo iskale po znanem ključu, ki postavi grešnega kozla zunaj lastnega kulturnega občestva. "Turbokapitalizem" s svetovno dirko za najvišjo učinkovitostjo in najnižjimi mezdami namreč iracionalnosti naravnost odpira vrata do oblasti.

Do zaostrovanja kulturno-civilizacijskih razlik bo prihajalo v kontekstu socialno-ekonomske globalizacije. Socialno-ekonomski vzroki ne pa kulturno-civilizacijske razlike same po sebi so glavni izvor naraščajočih medcivilizacijskih konfliktov.

Ekonomska globalizacija je torej medij, kjer se kulturno civilizacijske razlike lahko pretvorijo v medcivilizacijske napetosti in konflikte.

Tragično bi bilo, če v primeru uresničitve Huntingtonovega scenarija o "spopada civilizacij", ne bi pogledali malo dlje od golih kulturnih razlik in poskušali videti, kako prave korenine takšnega konflikta v resnici ležijo v politično neregulirani strukturi globalne produkcije. To je tisti vzrok, ki ga jaz vidim kot dejstvo, Huntington pa mu po mojem mnenju posveča premalo pozornosti.

LITERATURA

- Barber, Benjamin. 1995. *Jihad vs. McWorld: How the Planet is Both Falling Apart and Coming Together and What This Means for Democracy*. Random House.
- Buzan, Barry. 1984. Economic structure and international security: the limits of the liberal case. *International Organisation*, 38, 4, 597-624.
- Buzan, Barry. 1994. The Interdependence of Security and Economic Issues and the "New World Order". V Richard Stubbs and Geoffrey R.D. Underhill (eds), *Political Economy and Changing Global Order*, 89-103. London: The Macmillan press LTD.
- Cox, W. Robert. 1994. Global Restructuring: Making Sense of International Political Economy. V Richard Stubbs and Geoffrey R.D. Underhill (eds), *Political Economy and Changing Global Order*, 17-45. London: The Macmillan press LTD.
- Debeljak, Aleš. 1994. Islamska "sveta vojna" med duhom in telesom. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, let. 22, št. 170-171, str. 11-26.
- Debeljak, Aleš. 1995. Oblike religiozne imaginacije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Donahue, Thomas. 1996. Across the Tracks. *Foreign Affairs*, 75, 4, 174-177.
- Drucker, F. Peter. 1986. The Changed World Economy. *Foreign Affairs*, 64, 4, 768-791.
- Huntington, P. Samuel. 1993. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72, 3, 22-49.
- Kapstein, B. Ethan. 1996. Workers and the World Economy. *Foreign Affairs*, 75, 3, 16-78.
- Luttwak, N. Edward. 1993. The Coming Global War For Economic Power. *The International Economy*, September/October, 18-22, 64-67.
- Martina, Andrew. 1994. Labour, the Keynesian Welfare State, and the Changing International Political Economy. V Richard Stubbs and Geoffrey R.D. Underhill (eds), *Political Economy and Changing Global Order*, 60-75. London: The Macmillan press LTD.
- Martin, Hans-Peter und Schumann, Harald. 1996. *Die Globalisierungsfalle: Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag GmbH.
- Meštrović, Stjepan Gabriel. 1993. *Habits of the Balkan Heart: social character and the fall of Communism / Stjepan G. Meštrović with Slaven Leticica and Miroslav Goreta*. - 1st ed. / Texas A&M University Press. College Station.
- Parekh, Bhikhu. 1994. The Cultural Particularity of Liberal Democracy. V Held David (ed), *Prospects for Democracy: North, South, East, West*, 156-177. Cambridge: Polity Press.
- Russett, Bruce and Starr, Harvey. 1992. *World Politics: The Manu for Choice*. 4th ed., New York: W. H. Freeman and Company.
- Salvatore, Dominic. 1995. *International Economic*. 5th ed., New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Strange, Susan. 1988. *States and Markets: An Introduction to International Political Economy*. London: Pinter Publishers.

- Strange, Susan. 1995. Države in trgi. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Strange, Susan. 1994. Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy. V Richard Stubbs and Geoffrey R. D. Underhill (eds), Political Economy and Changing Global Order, 103-116. London: The Macmillan press LTD.
- Stubbs, Richard and Underhill, R. D. Geoffrey. 1994. Introduction: Global Trends, Regional Patterns. V Richard Stubbs and Geoffrey R. D. Underhill (eds), Political Economy and Changing Global Order, 331-335. London: The Macmillan press LTD.
- Svetličič, Marjan. 1996. Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.